

Змістово-структурна характеристика художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики

Для розкриття змісту художньо-аналітичних умінь важливого значення набуває розуміння того, що дані уміння мають міжпредметний характер, адже вони найбільшою мірою сприяють розвитку інтелектуальної сфери. Перенесення знань з однієї галузі в іншу, застосування інтелектуальних умінь (та художньо-аналітичних умінь як складової) у нових ситуаціях, пошук нестандартних рішень проблем – все це буде характеризувати високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей і художньо-педагогічної майстерності майбутніх учителів музики.

У процесі вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу знання, які отримують студенти, та уміння, що формуються, – розосереджені за змістом і мають технологічну, а не художньо-змістовну спрямованість. Знання і навички, що необхідні для продуктивного протікання процесу формування художньо-аналітичних умінь та отримання адекватних результатів у професійній діяльності найкраще формуються в навчальному процесі у ході накопичення студентами художньо-практичного досвіду.

На нашу думку “художньо-аналітичні уміння” - це новоутворення, що виникає у процесі аналітико-синтетичної діяльності і ґрунтується на інтегративному використанні засвоєних раніше знань, навичок і набутого художньо-естетичного досвіду, що реалізуються під час професійної художньо-педагогічної діяльності.

Для розкриття структури художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики особливого значення набуває положення Н.В. Кузьміної, К.К. Платонова про те, що структура умінь є своєрідним відображенням структури діяльності. Структура діяльності розглядається у працях психологів, дидактів, педагогів П.Я. Гальперіна, В.П. Зінченка, Д.Б. Ельконіна, Т.А. Ільїної, Г.С. Костюка, О.М. Леонтєва, А.В.Петровського, П.І. Підкасистого, С.Л. Рубінштейна, О.І. Щербакова та ін. Психологічні дослідження стверджують, що особистість формується у діяльності, в її взаємодії з об'єктами пізнання, праці та спілкування, що впливають на розвиток індивіда.

За Н.В. Кузьміною, структура діяльності педагога складається з п'яти основних компонентів: гностичного, проєктувального, конструктивного, організаційного, комунікативного [1]. В.А. Тюріна виділяє мотиваційний, орієнтаційний, змістовно-операційний, енергетичний та оцінний компоненти в структурі пізнавальної діяльності [2].

Взаємопов'язані між собою, усі компоненти та функції педагогічної діяльності відповідають структурі якостей особистості вчителя. Провідну роль у педагогічній діяльності вчителя музики відіграє і художня діяльність. Органічне поєднання “педагогічного” і “художнього” аспекту в професійній діяльності, тотожність функцій і поставлені перед професійною підготовкою завдання дозволяють визначити таку діяльність як “художньо-педагогічну”. І.В. Прокоф'єва [3:5] визначає поняття “художньо-педагогічна діяльність” як організований викладачем творчий процес, опосередкований мистецтвом взаємодії суб'єктів навчальної діяльності, що спрямований на самореалізацію кожного з них. Найбільш суттєві аспекти змісту і структури художньо-педагогічної діяльності розкриваються у працях вчених Е.Б. Абдулліна, Л.Г. Арчажнікової, Б.А. Бриліна, М.М. Букача, В.Г. Бутенка, Л.Г. Коваль, Г.М. Падалки, Л.М. Предтеченської, О.П. Рудницької, О.П. Щолокової та ін. Узагальнюючи основні характеристики, виділяємо такі компоненти: мотиваційний та ціннісно-орієнтаційний, інформаційно-пізнавальний та інтелектуальний, емоційний та художньо-творчий.

У кожному із зазначених компонентів художньо-аналітичним умінням належить значна роль у синтезі загальнохудожніх, інтелектуальних, спеціальних музично-мистецьких та психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва і оточуючого середовища. Усі компоненти художньо-аналітичної діяльності включають у себе сформованість інтелектуального й емоційного забезпечення, серед яких основними є: вміння аналізувати змістовну сутність мистецького твору, художньо-педагогічна ерудиція, оперування професійним мистецьким словниковим запасом, емоційне сприйняття та інтерпретація художнього твору.

Узагальнюючи зазначені вище складові художньо-педагогічної та художньо-аналітичної діяльності, можна виділити такі компоненти художньо-аналітичних умінь: мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-логічний, емоційно-почуттєвий та комунікативно-емпатійний.

Розглянемо кожен із компонентів художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики більш детально.

Згідно із загально визначеними науковцями дослідницькими підходами (Г.О. Балл, С.У. Гончаренко, Н.В. Кузьміна, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, В.А. Семиченко, В.О. Сластьонін) мотиваційна складова є провідним компонентом у структурі професійної діяльності, і мотивація як процес зміни стану і ставлення особистості будується на мотивах, під якими розуміються конкретні спонування, причини, що змушують особистість діяти, здійснювати вчинки.

Розкриваючи мотиваційно-ціннісний компонент, важливо розуміти, що інтерес і потреба майбутніх учителів в осягненні, аналізі та інтерпретації явищ мистецтва повинні бути спрямовані на професійно-практичну діяльність, прилучення учнів до цінностей вітчизняного та світового мистецтва, на формування у них здатності розуміти й цінувати мистецтво у розмаїтті його видів і жанрів. Оскільки потреба спонукає до діяльності і перетворюється в діяльність, а діяльність в уміння і звичку, то мотиваційно-ціннісний компонент є важливою складовою формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики.

Художньо-педагогічна мотивація включає в себе художні смаки та уподобання, ціннісні орієнтації, загальну спрямованість художніх інтересів, рівень музичних, мистецьких та педагогічних знань. Цінність мистецького твору залишиться недосяжною для індивіда, який не має інтересу і потреби у спілкуванні з ним. Уміння педагога транслювати те, що ціннісно сполучено з його особистісним світом, підтверджується ідеєю діалогу культур М.М. Бахтіна у процесі створення суб'єкт-суб'єктних відносин культурно-освітнього простору. Силою впливу різних мистецтв у їхній діалогічній взаємодії в рамках процесу пізнання мистецьких явищ створюються умови для духовного зростання особистості, його моральності, художньо-естетичного сприйняття. Формування і фіксація різноманітних ціннісних відносин відбувається в процесі досить яскравих і сильних переживань.

Отже, мотиваційно-ціннісний компонент художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики допомагає виробленню установки на особистісно-ціннісне значення їх у професійній діяльності; сприяє усвідомленню студентом і фахівцем суспільної значущості та потреби в оволодінні професією вчителя й вимагає наявності професійно-ціннісних інтересів і настанов на подальшу художньо-педагогічну діяльність. Цей компонент націлює на потребу у самовдосконаленні і високій кваліфікації; спонукає студента на формування професійної позиції і стилю художньо-педагогічної діяльності; допомагає усвідомленню педагогічних цінностей творів мистецтва у формуванні гармонійно розвиненої особистості, забезпечує прийняття й осмислення педагогічних технологій та інноваційних компонентів у професійній діяльності.

Основою інтелектуально-логічного компоненту художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики виступають операції мислення (аналіз, синтез, класифікація, порівняння, аналогія, узагальнення, абстрагування, виділення головного), які пронизують будь-яку діяльність. Поняття “інтелект” відображає відносно стійку структуру розумових здібностей індивіда, яке дозволяє ефективно використовувати операції логічного мислення.

Специфічність мислення у педагогічній діяльності сучасного вчителя зумовлюється складністю, нестандартністю, креативністю і динамізмом його професійної діяльності. Музикознавці вважають мислення історично та соціально зумовленим явищем, що визначає особистісне ставлення людини до творів мистецтва і за своєю суттю є виявом самостійних пізнавальних здібностей особистості.

Важливим напрямком формування художньо-аналітичного мислення майбутніх учителів музики є виховання логічного та критичного мислення, що дозволяє здійснювати оцінку мистецького твору, самооцінку власної діяльності та її результатів. У цьому плані майбутньому фахівцю необхідно засвоїти методологічні та оцінні знання, а також знання операцій логічного мислення. Художньо-аналітичне мислення вчителя музики здійснюється у процесі розв’язання емоційно-образних завдань і включає в себе загальні для всіх форм мислення арсенал структурно-логічних засобів. Недооцінювання логічного компоненту у вивченні творів мистецтва, а особливо в музиці, є слабкою ланкою в художньо-педагогічній діяльності майбутніх учителів музики. Застосування прийомів інтелектуально-логічної діяльності залежить від особливостей твору мистецтва, що розглядається, його видової специфіки та індивідуального досвіду студента. Чим глибше пізнання і занурення в сутність змісту, форми і стильової атрибутики мистецького твору, тим ширшим має бути інструментарій дослідника. Серед найпоширеніших прийомів інтелектуально-логічного компоненту в художньо-аналітичних умінях майбутніх учителів музики виділяємо: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, окреслення головного і другорядного, узагальнення. Розглянемо коротко кожен із зазначених вище прийомів.

Виходячи з викладеного матеріалу, підсумовуємо: інтелектуально-логічний компонент художньо-аналітичних умінь містить навички оперування прийомами інтелектуально-логічної діяльності, музично-мистецьку ерудицію, художню компетентність, мистецтвознавчий тезаурус, здібність відрізнити художній твір від явища “масової культури”, розуміння внутрішніх законів творів мистецтва.

Мотиваційно-ціннісний та інтелектуально-логічний компоненти художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики нерозривно пов’язані з емоційно-почуттєвим компонентом, оскільки творча активність особистості залежить від взаємозв’язку емоцій і почуттів, мотивів і потреб, інтелекту й операцій логічного мислення.

Сучасними психологами встановлено, що коли активно не розвивається права півкуля головного мозку, яка визначає розвиток художніх здібностей, художньо-образного мислення, то недостатньо розвивається і ліва, яка відповідає за логічне мислення, тож саме інтелектуальності, аналітичності, раціоналізму. Цілісність образу, інтуїція, чуттєвість, метафоричність, дивергентність, екзистенціальність – всі ці характеристики правої півкулі при продукуванні розумової діяльності поєднуються зі злиттям почуттів, передбаченням, вибухом емоцій як видом емоційного переключення.

У поєднанні чуттєво-емоційних та раціонально-інтелектуальних здібностей і розкривається загадка естетичного смаку, яка має вирішальне значення в діяльності людини. Особлива риса естетичного освоєння світу – це емоційна насиченість естетичного пізнання. Шлях естетичного осягнення дійсності починається безпосередньо з естетичного сприйняття, головний інструмент якого – людська чуттєвість. Саме через естетичне сприйняття здійснюється постійний емоційний зв’язок зі світом, на основі чого відбувається усвідомлення індивідом естетичних властивостей дійсності.

У процесі художньо-педагогічної діяльності емоції, почуття та художні емоції є важливим інструментом художнього пізнання. Почуття є провідними, емоційно-смысловими утвореннями особистості. Існує два рівні емоційних явищ: група почуттів, яка визначається інстинктивними потребами людини, і моральні, естетичні та інтелектуальні, що відносяться до вищих почуттів. Саме ці почуття і приваблюють нас, бо виражають глибоко особистісне вираження ставлення людини до світу природи, світу речей і світу людей.

Особливої уваги заслуговують педагогічні ідеї виховання культури почуттів В.О. Сухомлинського, бо саме він розробив оригінальну методику виховання культури почуттів у дітей різного віку: створення у процесі виховання емоційних ситуацій; опора у вихованні на джерела добрих почуттів; подолання емоційної “товстошкірості” словом, мистецтвом, прикладами життя. Видатний педагог також практикував подорожі у світ краси і добра; широке застосування прийому вторинного відчуття; творення краси і добра власними силами.

Результатом емоційних переживань як базових, так і генетично більш пізніх – естетичних емоцій є гуманітарне новоутворення – емосфера [5:37]. Естетичні емоції мають особистісне наповнення; в людині вони найбільш повно реалізуються, коли вона діє як художник. Такими емоціями керує не біоенергетика, а сили духовно-культурної області. Спираючись на такі важливі моменти як розкриття механізмів здатності творів мистецтва кодувати світ емоцій і почуттів автора та вияв закономірностей функціонування мистецтва у суспільстві, можна проектувати відповідні напрямки розвитку художньої культури, вдосконалювати програму формування емоційної культури особистості.

Підсумовуючи зазначене вище можемо зробити висновок, що емоційно-почуттєвий компонент художньо-аналітичних умінь передбачає розвиток “емоційного мислення” і емоційного сприйняття та установки на емоційне світосприймання, підвищення теоретичних знань про основи емоційної культури, естетично-емоційну

життєдіяльність, взаємодію інтелектуального потенціалу, високої моральності, чуттєвої сприйнятливості, інтуїції, трансформацію мистецького твору через емоційну сферу, здатність осягнення художньої цінності твору мистецтва через багатобарвну гаму художніх емоцій і вищих почуттів, розуміння ролі засобів виразності у створенні художнього образу.

Важливим структурним компонентом, завдяки якому визначається професійна придатність особистості до педагогічної праці взагалі і передача художньо-аналітичних умінь у нашому дослідженні, є комунікативно-емпатійний. Автори психолого-педагогічних досліджень (М.С. Каган, О.О. Леонтєв, Б.Ф. Ломов, Л.О. Савенкова та ін.) розглядають комунікативність як найважливішу умову реалізації всіх педагогічних здібностей особистості.

Комунікативний компонент характеризується здатністю передавати партнеру розуміння власних переживань та внутрішньої ситуації, а комунікативність є необхідною професійною здібністю, яка пронизує всю життєдіяльність учителя, надихає на співпрацю з іншими людьми, розвиває вербальні і невербальні навички спілкування.

Комунікативна компетентність та сучасні технології спілкування передбачають установалення контакту зі співрозмовником; невербальне спілкування мовою тіла, жестами, мімікою, створення атмосфери довіри невербальними засобами; здатність уміло підтримати, похвалити, покритикувати; розвинену комунікативну емпатію. Розвитку навичок професійного педагогічного спілкування може ефективно сприяти привнесення в педагогічну практику елементів театральної педагогіки. Вони можуть бути корисними для вироблення вміння у студентів аналізувати внутрішній стан людини, відтворений художником, співвідносити свої відчуття з документальними свідченнями очевидців, спогадами автора твору. Корисним тут може також бути звернення до системи К.С. Станіславського, яка дозволяє навчитися керувати своєю поведінкою “на публіці”, оволодіти такими інструментами впливу, як голос, міміка, жести, інтонація, навчитися мистецтву імпровізації, адекватної реакції у нестандартних обставинах тощо. Освоєння елементів театральної педагогіки може суттєво допомогти майбутньому вчителю ще в студентські роки пізнати самого себе, контролювати свої психічні і фізичні стани, домагаючись їх єдності. Наука “володіти собою” формує професійні вміння, навички і звички, зумовлює вияв творчої емоційно-почуттєвої природи педагога. Комунікативність у професійній діяльності майбутніх учителів музики є основним засобом трансляції знань, умінь і цінностей світового мистецького фонду.

Емпатія становить ядро комунікації і є перцептивно-рефлекторною здібністю, що обумовлює можливість проникнення суб'єкта спілкування в індивідуальну своєрідність особистості об'єкта спілкування та розуміння при цьому самого себе. У комунікативній діяльності емпатія сприяє збалансованості міжособистісних відносин, підвищенню комунікативної компетентності, збільшує здатність людини переконувати; допомагає перебороти психологічний захист іншого; розширює уявлення про життя інших; збагачує власний емоційний досвід; розвиває особистість і систему її цінностей. Розвинена емпатія є одним із найважливіших факторів успіху в тих видах діяльності, що вимагають проникнення у внутрішній світ партнера по спілкуванню; – у психології, педагогіці, мистецтві, медицині, журналістиці і т.п.

Модель емпатійного процесу включає етап точної передачі іншому реципієнту комунікації зумовлених цим процесом почуттів у вербальній і невербальній формах. Освоєння, зовнішніх способів вираження емпатії виявляється могутнім засобом, що викликає глибокі особистісні трансформації самих учасників комунікативно-емпатійного процесу навчання (методи емпатійного активного слухання та ін.). Освоєння емпатійної здатності в решті-решт призводить до її особистісного присвоєння.

Отже, комунікативно-емпатійний компонент художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики уможливує досягнення високого рівня оволодіння різноманітними формами спілкування з творами мистецтва, підвищення рівня емоційно-комунікативної культури майбутнього вчителя, емпатійне проникнення у світ автора мистецького твору; розвиток та вияв у професійній діяльності таких якостей особистості, як експресивність, екстравертованість, тактовність, педагогічна чутливість, доброзичливість, спостережливість, інтелігентність.

Узагальнюючи викладене вище, можемо зробити такі висновки: по-перше, структура художньо-аналітичних умінь відповідає структурі художньо-педагогічної діяльності, усі компоненти та функції якої відповідають структурі якостей особистості вчителя; по-друге, художньо-аналітичні уміння складаються з чотирьох взаємозалежних та взаємопов'язаних між собою компонентів: мотиваційно-ціннісного, інтелектуально-логічного, емоційно-почуттєвого та комунікативно-емпатійного, які допомагають сформувати потребу у високих естетичних почуттях і переживаннях, пошуках сутностей і смислів у шедеврах художньо-естетичного мислення, роздумах над загальнолюдськими цінностями, навчитися правильно оцінювати знання і навички як власні, так і своїх учнів, розвинути необхідні в художньо-педагогічній діяльності особистісні якості.

Список використаної літератури:

1. Кузьміна Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высшая школа, 1990. – 119 с.
2. Тюрина В.А. Познавательная самостоятельность школьников. Дис. докт. ... пед. наук: 13.00.01. – К., 1994. – 500 с.
3. Прокофьева И.В. Формирование готовности студентов вузов искусств и культуры к художественно-педагогической деятельности. Автореф. дис... канд. пед. наук. – Тюмень, 2002. – 20 с.
4. Волынкин В.И. Художественная потребность и пути её воспитания: Монография. – Астрахань.: Изд-во Астраханского гос. пед. ун-та, 2000. – 268 с.
5. Ражников В.Г. Динамика художественного сознания в музыкальном обучении: Дис... в форме научн. доклада доктора пед наук: 13.00.02, 19.00.07. – М., 1997. – 69 с.